

WERKEN AAN OMGEVINGSBEWUSTZIJN MET TEKSTLOZE PRENTENBOEKEN IN DE INTERNATIONALE MINOR

Hogeschool KPZ heeft sinds vorig jaar een internationale minor Outdoor Education for World Citizens. Studenten uit verschillende Europese landen komen een semester naar Zwolle, volgen onderwijs op Hogeschool KPZ en lopen stage in de praktijk. In het Engelstalige programma werken studenten samen en leren ze op creatieve wijze over contextrijk onderwijs in de wereld om ons heen. In essentie gaat het over het creëren van een goede balans tussen leren in de klas en leren op authentieke locaties. De Sustainable Development Goals (United Nations, 2015) vormen een belangrijke onderlegger binnen het minorprogramma.

Op deze manier willen we maatschappelijke betrokkenheid stimuleren, studenten laten nadenken over hoe ze zich als toekomstig leraar verhouden tot deze doelen en hoe ze kinderen hiermee kunnen inspireren en raken.

Als docent-onderzoekers van het Kennis- en Innovatiecentrum en docent van de internationale minor hebben we de samenwerking opgezocht en in een exploratieve studie de mogelijkheden verkend om tekstloze prentenboeken op het gebied van ecologie in te zetten in de internationale minor. Ons grootste inzicht: het samen lezen van tekstloze

prentenboeken kan weliswaar het omgevingsbewustzijn vergroten door de kracht van de afbeeldingen, maar betekenisgeving vraagt dieper kijken en interactie over het boek. In deze bijdrage delen we onze inzichten.

DUURZAAMHEID: ECOGELETTERDHEID IN DE LERARENOPLEIDING

Duurzaamheid is een belangrijk thema in de huidige maatschappij – en dus ook in het onderwijs. Het is essentieel dat kinderen leren om in hun houding en gedrag omgevingsbewust te zijn. Vanuit het programma Taalstimulering zijn we natuurlijk geïnteresseerd in de taal die wordt gebruikt om over specifieke thema's als duurzaamheid te leren. In de internationale context wordt wel gesproken over ecogeletterdheid: *'an ecoliterate person is prepared to be an effective member of sustainable society, with well-rounded abilities of head, heart, hands, and spirit, comprising an organic understanding of the world and participatory action within and with the environment'* (McBride et al., 2013, p.14).

Omdat leraren een belangrijke rol hebben in het ondersteunen van de ontwikkeling van ecogeletterdheid, hebben lerarenopleidingen de opdracht leraren hierop voor te bereiden (Fischer et al., 2022). Dat vraagt om keuzes ten aanzien van de inrichting van de leeromgeving (Evans et al., 2017).

TEKSTLOZE PRENTENBOEKEN IN DE INTERNATIONALE MINOR

De afgelopen jaren hebben we binnen het Kennis- en Innovatiecentrum expertise opgebouwd op het gebied van de multifunctionele inzet van tekstloze prentenboeken (Jongstra et al., 2023). Het gaat hierbij om prentenboeken zonder tekst maar met een verhaallijn, waarbij de lezer op basis van de afbeeldingen het verhaal construeert. We wilden dit type boeken een structurele plaats geven in de internationale minor *Outdoor Education* vanuit twee overwegingen.

Ten eerste vermoedden wij dat tekstloze prentenboeken bij uitstek geschikt zijn om duurzaamheidsthema's te verdiepen, vanwege de kracht van de afbeeldingen. De laatste jaren is er meer aandacht voor duurzaamheid in prentenboeken, zoals biodiversiteit en ecologische systemen (Arizpe, 2021). Het zijn bij uitstek de afbeeldingen over deze systemen die bovenmatige impact kunnen hebben en daardoor het thema krachtig kunnen adresseren (Muthukrishnan & Kelley, 2017). In tekstloze prentenboeken krijgen lezers

letterlijk zicht op ecologische systemen en worden ze uitgenodigd deze beelden - zonder tekst - te ervaren en te duiden.

Ten tweede lenen tekstloze prentenboeken zich bij uitstek om in onderwijsleersituaties met meerdere talen in te zetten, bijvoorbeeld in situaties met meertalige kinderen, bij internationale uitwisselingen of bij het leren van een vreemde taal, zoals het Engels. Omdat ze geen tekst bevatten, zitten deze boeken niet aan taalgrenzen vast. Een keuze voor de inzet van dit type boeken zou een meerwaarde zijn voor de colleges van de studenten uit de internationale minor en hun praktijk, aangezien internationale studenten in het Engels onderwijsactiviteiten verzorgen aan bovenbouwleerlingen.

Wanneer een niet-taalk vak onderwezen wordt in een taal die anders is dan de gebruikelijke instructietaal, is er sprake van Content and Language Integrated Learning (CLIL). Door gericht een vreemde taal in te zetten om vakinhoud te onderwijzen, worden twee doelen gediend: het vergroten van kennis over de vakinhoud en het bevorderen van de taalontwikkeling in de vreemde taal (Dalton-Puffer & Nikula, 2014). Omdat tekstloze prentenboeken niet gebonden zijn aan taal, zijn ze dus bij uitstek in te zetten voor CLIL. De leraar kan immers in elke gewenste taal het boek lezen.

In studiejaar 2022-2023 namen 28 studenten uit zeven landen deel aan het programma. Onze ambitie was om de internationale studenten voor te bereiden op een mogelijke inzet van deze boeken in de stagepraktijk. Zo kunnen de studenten met bovenbouwleerlingen in het Engels eerst het boek samen lezen en leren over biodiversiteit, waarna de bovenbouwleerling op zijn beurt het boek in het Nederlands samen kan lezen met onderbouwleerlingen en kan bijdragen aan het stimuleren van de eerste taal en aan conceptualisering rondom biodiversiteit. We beperken ons in dit artikel op de voorbereiding met de internationale studenten.

Het implementeren van tekstloze prentenboeken in de internationale minor had verschillende fasen. Eerst wilden we inzicht krijgen in de beginsituatie van studenten en daarna op basis van deze gegevens en kennis uit de literatuur passende ondersteuningsmaterialen ontwerpen. Daarnaast wilden we inzicht krijgen in hoe studenten de afbeeldingen lezen. Er is namelijk niet veel bekend over hoe de afbeeldingen precies impact maken op

de lezer. Bij het lezen van tekstloze prentenboeken is het analyseren van beelden cruciaal bij begripsvorming. De lezer moet bepalen welke afbeeldingen aandacht krijgen, deze afbeeldingen nauwkeurig bestuderen en vervolgens uitzoomen en een verhaal construeren. Het kunnen lezen van tekstloze prentenboeken vraagt dus om beheersing van visuele grammatica (Callow, 2016).

COMPETENTIES EN LEERWENSEN VAN DE STUDENTEN IN BEELD

Aan het begin van de (korte) lessenserie over tekstloze prentenboeken is studenten van de internationale minor (2021-2022) gevraagd om een digitale vragenlijst in te vullen over huidige competenties en leerwensen over dit type boeken, met als doel materialen te ontwerpen die aansluiten bij het beginniveau.

Uit deze startvragenlijst blijkt dat meer dan de helft van de studenten zelf nog nooit een tekstloos prentenboek gelezen heeft. Toch kunnen studenten veel redenen bedenken om dit type boeken in te zetten. De volgende redenen worden ten minste vier keer genoemd. Tekstloze prentenboeken:

- bieden de mogelijkheid om een creatieve en fantasierijke kant te ontwikkelen (9);
- bieden vrijheid in het interpreteren/creëren van een verhaal (5);
- kunnen interactie/sociale/communicatieve vaardigheden verbeteren (5).

We vroegen de studenten ook om zichzelf een rapportcijfer te geven voor hun competenties om dit type boeken in te zetten in een onderwijssetting. Ruim 68% geeft zichzelf een onvoldoende.

Ten slotte vroegen we hen wat de leerwensen waren. Meer dan driekwart van de studenten wil vooral:

- kennis opdoen van de collectie;
- leren om zich voor te bereiden op de inzet van dit type boeken;
- leren hoe je de taal kunt ontwikkelen met de inzet van dit type boeken.

ONTWERP VAN LESMATERIALEN GERICHT OP GOED LEREN KIJKEN, OMGEVINGSBEWUSTZIJN EN CLIL

Op basis van de leerwensen en competenties hebben we onderwijsactiviteiten ontworpen met de volgende doelen. We wilden studenten eerst kennis laten maken met de collectie tekstloze prentenboeken in het algemeen en met de rol van prentenboeken in relatie tot eco-geletterdheid en biodiversiteit. Daarnaast wilden we ze kennis en vaardigheden bijbrengen op het gebied van visuele geletterdheid. Ten slotte wilden we een handreiking bieden om te experimenteren met dit type boeken in de stagepraktijk, gericht op de uitgangspunten van CLIL. We ontwierpen onderwijsactiviteiten die voldeden aan de volgende uitgangspunten:

- rijke leeromgeving (veel boeken, veel ruimte voor interactie over boeken);
- focus op vakdidactiek (visuele grammatica, CLIL, activerende didactiek);
- beeldaspecten analyse;
- een facultatieve opdracht voor in de stage.

INTERNATIONALE STUDENTEN VOORBEREIDEN OP SAMEN LEZEN EN LEREN OVER ECOLOGIE IN DE PRAKTIJK

We introduceerden het tekstloos prentenboek *Wave* van Suzy Lee. In dit boek ervaart een jong kind tijdens een dag aan het strand hoe de zee speelt en ook hoe overweldigend de zee kan zijn en letterlijk ruimte in kan nemen: de frisblauwe zee loopt door over de bladspiegel. We bespraken aan de hand van een artikel het begrip *environment*: *'an ecological area involving the interaction between landscape and the living beings it harbours'*, en hoe we inzicht kregen in het kijkproces: *'In order to understand this book one needs to 'read' the expression of time, space movement and action. [...] Reading [...] is the outcome of an active and collaborative process that involves the interaction of pictures and reader's cultural knowledge'* (Ramos & Ramos, 211, p. 338).

We behandelden een set beeldaspecten, zoals kleurgebruik, lijnvoering, vlakverdeling en perspectief, en lieten aan de hand van het tekstloze prentenboek voorbeelden zien van hoe het duiden van afbeeldingen door dieper te kijken naar beeldaspecten bijdraagt aan versterking van het omgevingsbewustzijn. In de didactiek van het leren kijken, stelden we steeds drie vragen: *What Can You See? How Does It Make You Feel? What Is The Image Trying To Tell Us?*

BEE AND ME EN VERSCHILLEN TUSSEN LEZERS IN HET LEZEN EN DUIDEN VAN AFBEELDINGEN

Een onderdeel van de lessen was de analyse van het tekstloos prentenboek *Bee and Me* van Alison Jay. In dit boek wordt zichtbaar hoe zich een vriendschap ontwikkelt tussen een bij en een meisje en wat het effect van die vriendschap is op de omgeving. We hebben aan de hand van het boek *Bee and Me* bestudeerd hoe studenten de illustraties lezen. We vroegen de studenten een eerste reactie te geven op het boek. Studenten gaven allen aan positief verrast te zijn door het boek en veel mogelijkheden te zien voor gebruik in de praktijk:

- 'I was surprised that such a short story had such a deep meaning. I found it both entertaining and instructive.'
- 'I really love how they put the importance of bees in such a nice perspective. Bees aren't scary animals that sting you, but they are friends that help with flowers multiplying and helping plants grow. I also like the text at the end, which would give the teacher a nice input for a conversation about biodiversity with the students.'
- 'It is a good way to bring children and their own thoughts together. They can come up with a story on their own. There is also a great opportunity to share those stories with all the other children as well. Also, you can adjust those things for different grades as well – like more detailed and deeper stories.'

Studenten werden uitgenodigd om vijf afbeeldingen te benoemen die het meest in het oog sprongen, deze te beschrijven, aan te geven wat deze geselecteerde afbeeldingen bij de studenten opriepen en de afbeeldingen te duiden. We waren benieuwd naar de selectie van afbeeldingen, hoe gedetailleerd studenten de afbeeldingen beschreven, welke emotionele respons de afbeeldingen volgens hen opriepen en wat de vermeende zeggingskracht van deze afbeeldingen was.

We zagen soms wel en soms niet verschillen in welke afbeeldingen studenten in het oog vonden springen en in hoe gedetailleerd studenten de afbeeldingen beschreven. Bijvoorbeeld de afbeelding waar het meisje in contact komt met de bij wordt door de ene student omschreven als 'The girl is scared of the bee'. Een andere student beschrijft: 'You can see the girl looking surprised. She has a hair clipper that looks exactly like the flowers on her dress as well as the curtains in her room.'

Ook zagen we dat studenten verschillende interpretaties hadden van dezelfde in het oog springende afbeelding. De ene student beschrijft: 'De bij steekt zijn handen in de lucht terwijl het meisje een vliegenmepper vast heeft'. De student interpreteert deze afbeelding als: 'De bij is weerloos en wordt zwakker tijdens zijn gevangenschap. Het is mensen hun eerste instinct om van insecten af te komen. Bijen zijn weerloos, mensen kunnen ze met gemak platknijpen, maar mensen moeten voor bijen zorgen'.

Een andere student omschrijft dezelfde afbeelding als: 'Een bange bij steekt haar handen in de lucht en een nieuwsgierig meisje is een beetje bang'. Ze vervolgt: 'Het doet denken aan hoe afstandelijk mensen zijn richting de natuur en hoe bang ze ervoor zijn. Het laat de afstand en angst voor de natuur zien, wat mensen niet vaak meer zien, omdat we vaak insecten doden'.

We keken ook naar thematiek in de genoemde interpretaties. Ook deze zijn soms wel en soms niet verschillend. Een vaak genoemd thema is 'het verhogen van het bewustzijn over het belang van bijen voor de biodiversiteit', maar ook 'bijen hebben natuur nodig' en 'een boek over vriendschap'.

Ten slotte lieten we studenten in kleine groepen hun analyses uitwisselen, en lieten we ze op basis van een poster van Naturalis Biodiversity Center (2022) reflecteren op huidige, mogelijke en/of gewenste maatregelen om de biodiversiteit te versterken. Het doel hierbij was zowel het (precies) lezen als het leren over biodiversiteit te verdiepen vanuit nieuwe perspectieven.

TOT BESLUIT

Tekstloze prentenboeken zijn beloftevol bij het versterken van omgevingsbewustzijn vanwege de vaak sterke zeggingskracht van de afbeeldingen in dit type boeken. Door gebrek aan tekst zijn ze daarnaast niet gebonden aan een bepaalde taal, dus heel goed in te zetten in internationale contexten. Onze kleine studie laat zien dat lezers soms gegrepen worden door dezelfde en soms door verschillende afbeeldingen, meer of minder gedetailleerd kijken en dat de afbeeldingen soms hetzelfde en soms verschillend geduid worden. Interactie over het 'lezen' van de afbeeldingen en uitwisseling over de betekenisgeving lijkt beloftevol in het opdoen van verrijkende inzichten. Net als bij het diep lezen van teksten, lijkt het erop dat betekenisgeving bij tekstloze prentenboeken baat heeft bij interactie met het boek (dieper naar de afbeeldingen te kijken) en interactie over het boek (in gesprek gaan met een andere lezer over het boek). Lezers maken het boek.

BRONNEN

- Arizpe, E. (2021). The State of the Art in Picturebook Research from 2010 to 2020. *Language Arts* 98 (5).
- Callow, J. (2016). Viewing and doing visual literacy using picture books. *Practical literacy* 21(1), 9-12.
- Dalton-Puffer, C., & Nikula, T. (2014). Content and Language Integrated Learning. *The Language Learning Journal*, 42(2), 117-122. <https://doi.org/10.1080/09571736.2014.891370>
- Evans, N., Stevenson, R.B., Lasen, M., Ferreira, J.A., & Davis, J. (2017). Approaches to embedding sustainability in teacher education: A synthesis of the literature. *Teaching and Teacher Education* 63, 405-417.
- Fischer, D., King, J., Rieckmann, M., Barth, M. Büssing, A., Hemmer, I., Lindau-Bank, D. (2022). Teacher Education for Sustainable Development: A Review of an Emerging Research Field. *Journal of Teacher Education* 73(5) 509-524
- Galpin, A. (2022). *How can we use visual literacy (picture books) to impact pupils' understandings of global learning issues?* Development Education Research Centre (DERC). www.ucl.ac.uk/ioe-derc
- Jongstra, W., Mensink, L., & Goriot, C. (2023). Tekstloos, maar kansrijk. FAQ over de multifunctionele inzet van tekstloze prentenboeken. Kennis- en Innovatiecentrum Hogeschool KPZ. www.kpz.nl/publicaties/tekstloos-maar-kansrijk-faq/

- McBride, B. B., Brewer, C. A., Berkowitz, A. R & Borrie, W. T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere* 4(5):67. <http://dx.doi.org/10.1890/ES13-00075.1>
- Muthukrishnan, R., & Kelley, J.E., (2017). Depictions of sustainability in children's books, *Environment, Development and Sustainability: A Multidisciplinary Approach to the Theory and Practice of Sustainable Development*, Springer 19(3), 955-970.
- Naturalis Biodiversity Center. (2022). *Infratuurmaatregelen. Wat zijn veelbelovende acties voor biodiversiteit?* Opgehaald van www.naturalis.nl/system/files/inline/infratuurmaatregelen_poster_finale_versie_04-04-22_lage_resolutie_0.pdf
- Ramos, A.M., & Ramos, R. (2011). Ecoliteracy Through Imagery: A Close Reading of Two Wordless Picture Books. *Children's Literature in Education* 42, 325-339.
- United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

OVER DE AUTEURS

Wenckje Jongstra werkt als associate lector Taalstimulering bij het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ. **Lotte Mensink** is junior docent-onderzoeker bij het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ. **Claire Goriot** is docent-onderzoeker bij het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ. **Thamar Veer** volgt momenteel een universitaire BA-opleiding op het gebied van Onderwijswetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze deed tevens de minor Gender and Diversity in Science, Society and Culture en liep vervolgens stage bij het associate lectoraat Taalstimulering. **Romy Worst** is international officer en junior-docent op Hogeschool KPZ.